

Nr 49.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående disposition av Härnösands stifts byggnadskassa; given Stockholms slott den 23 januari 1942.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Gösta Bagge.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 23 januari 1942.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, DOMÖ, ROSANDER, GJÖRES, EWERLÖF.

Chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Bagge anför:

I skrivelse den 2 oktober 1940 har *domkapitlet i Härnösand* framlagt förslag till förändrad disposition av stiftets byggnadskassa, varigenom *dels* domkapitelshusets underhåll skulle säkerställas, *dels* stiftsbibliotekets lokalbehov skulle tillgodoses genom upplåtelse av vissa utrymmen inom domkapitelshuset. Domkapitlets förslag innebär, att stiftets byggnadskassa, som den 1 juli 1940 visat en behållning av 30,842 kronor 3 öre, skulle överföras till domkapitlets »synodalkassa», d. v. s. det konto, över vilket domkapitelshusets inkomster och utgifter redovisas. Genom överföringen skulle en bland byggnadskassans tillgångar ingående fordran hos synodalkassan —

vid sistnämnda tidpunkt uppgående till 20,514 kronor 40 öre — bortfalla¹. Den utöver fordringen föreliggande behållningen i byggnadskassan har domkapitlet anhållit att få använda som fond för domkapitelshusets framtida underhåll.

Till stöd för sin framställning har domkapitlet anfört:

Hos domkapitlet vore sedan år 1936 inrättat H ä r n ö s a n d s s t i f t s b i b l i o t e k, avsett att till fromma för i första hand prästerskapets fortsatta studier tjänstgöra som ett lokalt vetenskapligt bibliotek med teologien som specialitet. Biblioteket ansåges vara en avdelning av domkapitlet och sköttes utan egentliga kostnader av dess personal. Biblioteket hade fått sin första skriftsamling genom ett stort antal gåvor från in- och utländska teologiska författare, vartill lagts vad domkapitlet förut ägde av teologiska tidskrifter, prästmötestryck och dylikt. Biblioteket hade där- efter genom ytterligare gåvor från olika håll tillväxt utomordentligt hastigt. Med hjälp av ett par av domkapitlet förvaltade fonder hade kompletterings- och nyinköp i begränsad omfattning därjämte kunnat verkställas. Ur samma fonder hade kunnat bestridas nödvändiga utgifter för katalogisering och dylikt. Prästerskapet hade också lämnat frivilliga tillskott till bibliotekskassan. Bokbeståndet omfattade nu 6,001 katalogiserade nummer, till allra största delen inom teologiska och närbesläktade discipliner.

Lokalfrågan hade från början utgjort det största hindret för bibliotekets utveckling. Hittills hade ett av domkapitlets arkivrum, som tack vare landsarkivets närbelägenhet kunnat utrymmas, varit tillräckligt. Ytterligare utvidgningsmöjligheter funnes nu ej längre. Inom kort stode man inför nödvändigheten att fortsätta på en delvis redan anlitad väg, nämligen att deponera nyförvärv på vindar, otillgängliga för besökare. Stifts- biblioteket riskerade därigenom att icke kunna fullfölja sin uppgift, vilken det hittills tillfredsställande fyllt. Bland annat hade ett flertal yngre präster i stiftet under flitigt anlitande av bibliotekets för dem rätt bekväma lånemöjligheter påbörjat ordnade licentiatstudier.

Stiftsbibliotekets lokalfråga sammanhänge med den för domkapitlet lika viktiga frågan om u n d e r h å l l a v d o m k a p i t e l s h u s e t.

Den fastighet domkapitlet disponerade hade rättsligt sett en säregen ställning. Då Härnösands stift bildats, hade Kungl. Maj:t den 5 mars 1648 beviljat ett kronotiondeanslag till delning mellan kyrkan i staden och ett hus för prästerskapets synodalmöten. Då gymnasiehus på 1700- talet uppförts, hade däri inrymts även synodallokalen och arbetsrum för domkapitlet. När sedermera gymnasiehuset (nuvarande rådhuset) över- låtits till Härnösands stad, hade domkapitlet fått behålla en byggnad, som utgjort annex till gymnasiehuset. Å tomten, där byggnaden stode, hade laga fasta tidigare meddelats för konsistoriet. Givetvis vore huset trots detta en statens fastighet men det hade hittills kunnat utan rikssta- tens belastande underhållas genom hyror och den domkapitlet alltjämt tillgodokommande andelen av 1648 års ständigt sjunkande kronotionde- anslag. Åren 1925—26 hade verkställts en genomgripande reparation. Kostnaden därför hade bestritts genom ett amorteringslån på omkring 40,000 kronor, som med Kungl. Maj:ts medgivande den 19 december 1924

¹ Enligt vad i ärendet sedermera upplysts, utgjorde den 1 juli 1941 byggnadskassans behållning 31,306 kronor 74 öre och synodalkassans skuld till byggnadskassan 19,074 kronor.

upptagits i några av domkapitlet förvaltade fonder. Genom nådigt brev den 10 augusti 1934 hade domkapitlet erhållit rätt att placera lånets då återstående belopp räntefritt i stiftets byggnadskassa. Vid utvidgning av domkapitlets expeditionslokaler år 1937 hade lånet med Kungl. Maj:ts medgivande den 22 april 1938 höjts med 1,800 kronor.

Det hade emellertid visat sig omöjligt att i längden underhålla en så ömtålig och underhållskrävande fastighet som domkapitlets med de medel som därför årligen stode till buds, sedan amorteringen fullgjorts. Synodalkassan hade för närvarande följande inkomster:

Hyror, sammanlagt	kronor 2,100:—
Andel i kronotiondeanslag	» 919:78
	<hr/>
	Summa kronor 3,019:78.

Därtill kunde komma någon ränta.

Om från inkomstsumman droges amorteringssumman 1,440 kronor, återstode allenast 1,579 kronor 78 öre. Ur sistnämnda belopp skulle betalas fastighetsskatt samt avgifter för brandförsäkring, gatuunderhåll, vattenförbrukning, gatuhållning m. m. Vad som återstode försloge ej till husets behöriga underhåll. Dess yttre hade, ehuru med dryga kostnader, hållits i stånd men i det inre hade åtskilligt måst eftersättas.

Domkapitlet måste anse, att domkapitelshuset i Härnösand hade en i jämförelse med andra statens fastigheter och även med flertalet övriga domkapitelsbyggnader ofördelaktig ställning. Tack vare försiktig förvaltning hade huset hållits i stånd utan särskild kostnad för statsverket, under det att andra domkapitelsbyggnader tillerkänts betydande statsanslag för ombyggnadsarbeten. Ett avlägsnande av skuldbördan skulle för domkapitlet utgöra en befrielse från de största bekymren och lämna ökad rörelsefrihet för underhåll av huset. Samtidigt skulle, då huset bleve mindre beroende av hyresintäkter, ett nu för 800 kronor om året uthyrt utrymme kunna inredas till stiftsbibliotekslokaler.

En nära till hands liggande möjlighet att uppnå skuldfrihet utan belastande av statsverket såge domkapitlet i ett överlåtande på domkapitlet av Härnösands stifts byggnadskassa.

Stiftens byggnadskassor hade visserligen tillkommit för tillgodoseende av de allmänna läroverkens behov och för sådant ändamål disponerats av domkapiteln. Numera gällde, att utbetalning från byggnadskassa icke finge ske utan Kungl. Maj:ts tillstånd.

Byggnadskassornas medel vore av övervägande ecklesiastisk natur. Om kassorna ej längre hade någon vägande betydelse för det ändamål, för vilket de tillkommit, förefölle det därför vara i och för sig rätt naturligt, att en dylik kassa finge tillfalla en myndighet, från vars verksamhetsområde den härflutit.

Det syntes också numera vara så, att samtliga läroverkskommuner i Härnösands stift åtagit sig byggnadsskyldighet för läroverkens behov utan förbehåll om tillskott från stiftets byggnadskassa. Uppdelad på stiftets läroverk, skulle kassan tillföra envar skolkommun ett belopp, som vore utan ekonomisk betydelse för en ny- eller ombyggnads finansiering.

Om byggnadsskulden avlyftes från Härnösands domkapitelshus genom

att byggnadskassan överföres till synodalkassan, skulle huset erhålla en relativt tryggad ställning. Den del av byggnadskassans behållning, som icke redan ställts till synodalkassans förfogande som byggnadslån, skulle efter överföringen bilda en synodalkassans grundval och med sin ränta bidra till husets underhåll. Domkapitlet skulle då, trots att hyresinkomsterna därigenom komme att minskas, kunna taga en uthyrd dublett på husets nedre botten i anspråk för stiftsbibliotekets räkning.

En rundfråga till domkapitlen hade visat, att byggnadskassorna på många håll spelat ut sin roll. Sålunda vore kassorna försvunna i Uppsala, Skara, Strängnäs, Västerås, Göteborgs, Luleå och Visby stift. Till namnet funnes kassan kvar i Växjö stift, medan i Linköping endast en mindre behållning å 1,534 kronor funnes kvar. Däremot vore kassan även till gagnet kvar i Lunds stift (21,334 kronor). I Karlstads stift slutligen hade kassan för närvarande en behållning av 16,299 kronor.

Enligt uppgift hade behållningen i Västerås stifts byggnadskassa fått användas till uppförande av Västerås stifts- och läroverksbibliotek. Även om detta bibliotek vore närmare knutet till läroverket än stiftsbiblioteket i Härnösand, vore dock anslagsbehoven i viss utsträckning analoga. Härnösands stiftsbibliotek stode givetvis öppet icke endast för stiftets präster utan för vem som helst. Det vore även läroverkets lärare till nytta genom sin jämfört med läroverkets egna bibliotek rikligare tillgång till teologisk litteratur. Även studerande hade för särskilda uppgifter och feriearbeten uppträtt som låntagare.

Domkapitlet ville slutligen till stöd för sin hemställan åberopa, att Karlstads stifts byggnadskassa efter Kungl. Maj:ts medgivanden den 14 april 1927 och den 30 juni 1938 delvis tagits i anspråk för restaurering av byggnad, i vilken domkapitlet i sistnämnda stift hade sina lokaler.

Över domkapitlets framställning hava utlåtanden avgivits av skolöverstyrelsen, kammarkollegium och statskontoret.

Skolöverstyrelsen har förklarar sig icke ha något att erinra mot bifall till domkapitlets hemställan.

Ur *kammarkollegiets* utlåtande må först återgivas följande uppgifter beträffande stiftens byggnadskassors tillkomst och utveckling.

I skolornningen den 16 december 1820 föreskrev Kungl. Maj:t, bland annat, *dels* att städerna skulle bygga och underhålla lärohusen, där denna skyldighet enligt gällande författningar ålåg dem, under det att på andra ställen lärohusens byggnad och vidmakthållande skulle ombesörjas av stiftens byggnadsfonder under vederbörande biskops och konsistorie tillsyn, *dels ock* att varje stift skulle hava sin särskilda byggnadskassa, vilken skulle erhålla följande inkomster: a) de härtill från statsverket utgående medel, b) två årliga kollektor över hela stiftet, c) ett års behållen inkomst, sedan avlöning och utskylder blivit vederbörligen bestridda, efter den ecklesiastiska tjänsteman, som doge eller avginge utan att efterlämna änka eller omyndiga barn, vilka lagligen kunde få nådår (det s. k. kadukåret), och d) frivilliga gåvor, städernas otvungna bidrag och alla andra efter olika orter tillfälliga inkomster eller odisponerade fonder, vilka eförerna funne lämpligt ditföra.

Liknande bestämmelser gavs i de författningar angående de allmänna läroverken, som efterträdde 1820 års skolordning. I läroverksstadgan den 18 februari 1905 upptogs bestämmelser i ämnet i §§ 213 och 217.

I proposition nr 164 till 1908 års riksdag angående avskrivande av byggnadskassornas i Uppsala, Skara och Kalmar stift skulder till riksgäldskontoret m. m. framhöll vederbörande departementschef, bland annat, att det vore i hög grad otidsenligt och olämpligt, att kollektmedel fortfarande inginge till byggnadskassorna. I ännu högre grad gällde detta de s. k. kadukmedlen, d. v. s. inkomster av prästerliga sysslor. Byggande och underhåll av läroverkshus tillkomme i regel vederbörande kommuner. Denna skyldighet borde, under vissa förutsättningar, utsträckas till de kommuner, som då ännu voro befriade därifrån. Skulle så beträffande vissa kommuner icke kunna eller böra ske, borde likväl icke för läroverkshusens byggande och underhåll fortfarande användas löneinkomster av prästerliga tjänster, utan borde erforderliga medel anskaffas på annat sätt. Departementschefen anförde vidare: Vad åter beträffar de behållningar, som nu finnas i de flesta stifts byggnadskassor, anser jag, att de icke kunna utan åsidosättande av läroverkens rätt, dragas från det ändamål, för vilket kassorna bildats. De stiftens byggnadskassor, som hava behållning, böra således enligt min mening fortfarande äga bestånd. I den mån kassornas tillgångar icke måste tagas i anspråk för uppfyllande av vissa särskilda förpliktelser såsom t. ex. vad Linköpings stifts byggnadskassa beträffar underhåll av stiftsbibliotek¹ eller vad Västerås stifts byggnadskassa angår möjligen beredande av lämplig lokal åt dess värdefulla stiftsbibliotek², böra dessa tillgångar med medgivande i varje särskilt fall av Kungl. Maj:t fortfarande som hittills användas såsom bidrag till byggnad och underhåll av läroverkshus inom respektive stift och därigenom i någon mån underlätta städernas hithörande byggnads- och underhållsskyldighet.

Riksdagen biföll propositionen under förutsättning att bestämmelser i vederbörlig ordning meddelades om borttagande av det s. k. kadukåret ävensom om upphävande av stiftens byggnadskassors rätt att åtnjuta kollekt- och kadukmedel.

I stadgan för rikets allmänna läroverk av den 24 september 1928 samt nu gällande förnyade stadga för läroverken av den 17 mars 1933 upptogs följande stadgande rörande stiftens byggnadskassor: »§ 212. Det åligger kommun att i överensstämmelse med av kommunen gjorda åtaganden tillhandahålla erforderliga undervisningslokaler, däri inbegripna laboratorie- och materialrum, biblioteks- och studierum m. m. samt i de fall, då sådant blivit vederbörligen bestämt, jämväl inredning och möbelutrustning.

Där ovan nämnt åtagande icke föreligger eller skyldighet i sagda avseende eljest icke förefinnes, skola byggnad och underhåll av läroverkshus ske på bekostnad av läroverkets byggnadsfond ävensom i stift, där byggnadskassa finnes, med bidrag av denna i mån av Kungl. Maj:ts medgivande. Dock skall kommun alltid vara skyldig att för läroverkshus med därtill hörande byggnader kostnadsfritt upplåta sådan byggnadsplats, som i § 56 sägs.»

Beträffande byggnadskassornas nuvarande betydelse samt angående dom-

¹ Linköpings stifts byggnadskassa ansågs vara ägare av den fastighet, i vilken bland annat stiftsbiblioteket funnes inrymt.

² Västerås stiftsbibliotek var vid ifrågavarande tid inrymt i byggnad, som ansågs erforderlig för läroverket.

kapitlets framställning anför kollegiet: Stiftens byggnadskassor syntes numera vara av mindre betydelse. Flertalet kassor hade försvunnit och ännu återstående kassor hade förhållandevis ringa behållning. Några nya medel tillfördes icke kassorna, varför de kunde ökas endast genom avkastning å egen behållning. Jämlikt gällande läroverksstadga finge stifts byggnadskassa icke tagas i anspråk för läroverksbyggnad, beträffande vilken byggnadsskyldigheten åläge vederbörande kommun. Dylik skyldighet för kommun torde såsom regel föreligga.

Inom Härnösands stift föreläge, enligt vad kollegiet från skolöverstyrelsen inhämtat, byggnadsskyldighet i avseende å läroverken för samtliga läroverkskommuner. Dessa kommuner kunde vid sådant förhållande icke göra anspråk på anslag ur stiftets byggnadskassa.

Då ifrågavarande byggnadskassa alltså icke syntes erforderlig för förefintliga läroverksbyggnader inom stiftet, kunde knappast något vara att erinra mot att kassans medel toges i anspråk för annat ändamål, som befunnes likartat med eller eljest närstående det ändamål, för vilket kassan bildats. Frågan om en sålunda förändrad disposition borde emellertid, med beaktande av vad tidigare förekommit beträffande stiftens byggnadskassor, underställas riksdagen.

Underhåll av domkapitelshus åläge såsom regel vederbörande domkyrka. Härnösands domkyrka hade emellertid icke egna tillgångar, fränsett andelen i tiondeanslaget och hyresinkomsterna, och syntes därför icke kunna åläggas dylik underhållsskyldighet. Då underhållet sålunda icke kunde tillgodoses av domkyrkans tillgångar, skulle, om ej heller byggnadskassans medel toges i anspråk därför, särskilt anslag för ändamålet få anvisas.

Då enligt domkapitlets utredning endast ett fåtal byggnadskassor funnes kvar och behållningarna i dem vore förhållandevis ringa, kunde det ifrågasatta beslutets eventuella prejudicerande verkan icke väntas bliva av större betydelse.

Kollegiet ansåge sig på grund av det anförda kunna tillstyrka bifall till domkapitlets framställning.

Statskontoret har däremot förklarar sig icke kunna tillstyrka bifall till domkapitlets framställning men anser frågan om förfarandet med samtliga bestående byggnadskassor böra upptagas till prövning ur principiella synpunkter. Statskontoret har i sitt utlåtande anförde:

Framställningen syntes huvudsakligen vara motiverad av önskemålet att bereda möjlighet för en utvidgning av stiftsbiblioteket. Detta föranledde statskontoret bringa i erinran domkapitlets skrivelse den 23 januari 1937 om anslag av statsmedel till bestridande av vissa kostnader för verksamheten vid biblioteket. Ämbetsverket hade i utlåtande däröver framhållit, att stiftsbiblioteket skulle komma att stå vid sidan av de biblioteksorganisationer, som dittills inrättats på grundval av de av bibliotekssakkunniga och folkbildningssakkunniga uppdragna riktlinjerna. Med hänsyn därtill och då de för biblioteksändamål i riksstaten uppförda anslag icke vore disponibla för ändamålet och andra medel icke heller syntes stå till buds, hade statskontoret — under erinran tillika om förefintligheten inom Härnösand av såväl läroverks- som stadsbibliotek — avstyrkt bifall till framställningen. Kungl. Maj:t hade också genom beslut den 4 juni 1937 lämnat ansökningsen utan bifall.

I detta sammanhang ville statskontoret även fästa uppmärksamheten vid att ämbetsverket i utlåtande den 9 april 1937 angående anslag ur byggnadskassan för anordnande av lokal till stiftsbiblioteket uttalat, att ämbetsverket funne det i hög grad tveksamt, om byggnadskassan, som enligt läroverksstadgan vore avsedd att lämna bidrag till byggnad och underhåll av läroverkshus, kunde och borde tagas i anspråk för det ifrågasatta ändamålet, vilket icke på något sätt vore anknutet till en undervisningsanstalt. Kungl. Maj:t hade ej heller beslutat disposition av kassans tillgångar utan i stället anvisat nödiga medel från kyrkofondens post till extra utgifter (kungl. brev den 13 maj 1937).

I betraktande av vad sålunda förekommit ansåge sig statskontoret icke kunna tillstyrka bifall till domkapitlets föreliggande, likartade framställning.

I likhet med kammarkollegium ville statskontoret emellertid framhålla, att stiftens byggnadskassor numera torde hava förlorat varje praktisk betydelse. Ur principiella synpunkter borde under sådana omständigheter övervägas, huru med kassorna lämpligen skulle förfaras. En prövning i sådant hänseende syntes emellertid böra avse samtliga inom stiftet ännu kvarvarande byggnadskassor.

Såsom av det föregående framgår, underhålles Härnösands domkapitelshus huvudsakligen medelst hyresinkomster och tiondemedel. Underhållet av domkapitelshus anses eljest i allmänhet åligga domkyrkorna, vilka bilda ett slags stiftelser med egen förmögenhetsförvaltning. Härnösands »domkyrka» är dock domkyrka endast till namnet och saknar den nyssnämnda rättsliga särställning, som tillkommer domkyrkor i egentlig mening; kyrkan äger icke heller, såsom av redogörelsen framgår, tillgång till bestridande av kostnader för domkapitelshusets underhåll. Domkapitlet, som därigenom åsamkats svårigheter att hålla domkapitelshuset i vederbörligt skick, har nu hemställt om åtgärder, ägnade att möjliggöra ett bättre underhåll. Den nu föreliggande framställningen åsyftar därjämte att bereda det i domkapitelshuset inrymda stiftsbiblioteket bättre lokaler. För att statsmedel icke skall behöva anlitas, skulle enligt domkapitlets förslag stiftets byggnadskassa överföras till den s. k. synodalkassan, d. v. s. kontot för domkapitelshusets inkomster och utgifter.

I fråga om stiftens byggnadskassor har framhållits, att de numera äro av ringa antal och betydenhet samt att deras ursprungliga uppgift, byggnad och underhåll av läroverkshus, sedan länge huvudsakligen ombesörjes av läroverkskommunerna. Det torde endast vara byggnadskassan i Lunds stift, som ännu användes för sitt ursprungliga ändamål. I Härnösands stift äro enligt i ärendet lämnad uppgift samtliga läroverkskommuner enligt åtagande skyldiga att tillhandahålla läroverkslokaler, varför de enligt gällande läroverksstadga icke äro berättigade till bidrag ur stiftets byggnadskassa. Betänkligheter mot att disponera byggnadskassan för annat ändamål synas därför icke behöva föreligga. Såsom i ärendet omnämnts, ha byggnadskassorna i Västerås och Linköpings stift fått disponeras för upp-

Departementschefen.

förande av lokaler åt stiftsbibliotek, därvid omständigheterna dock icke varit direkt jämförliga med förevarande fall. I Karlstads stift har byggnadskassan delvis tagits i anspråk för ombyggnadsarbeten för domkapitlets räkning.

Vid min prövning av det föreliggande ärendet har jag funnit, att domkapitlet i Härnösand för att kunna tillfredsställande underhålla och i erforderlig omfattning för egna ändamål utnyttja domkapitelshuset är i behov av den ekonomiska lättnad, som skulle vinnas genom den av domkapitlet föreslagna medelsöverföringen. Denna överföring, vilken såsom nämnts icke synes behöva föranleda betänkligheter, torde också innebära den för statsverket förmånligaste utvägen att tillgodose domkapitlets ifrågavarande behov. Jag har icke funnit anledning att i samband med detta ärende föranstalta om den av statskontoret ifrågasatta prövningen, huru med övriga ännu bestående byggnadskassor — vilkas sammanlagda behållning enligt vad i ärendet uppgivits utgör endast omkring 40,000 kronor — bör förfaras, men jag förutsätter att de byggnadskassor, som finnas hava förlorat all betydelse för sitt ursprungliga ändamål, skola kunna disponeras för annat syfte. Riksdagens samtycke till sådan förändring av dispositionen synes böra inhämtas.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva,

att behållningen i Härnösands stifts byggnadskassa må tillföras domkapitlets i samma stift synodalkassa att av domkapitlet disponeras på sätt jag i det föregående förordat.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdade hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

G. v. Krusenstjerna.